

Recensies

P. L. Nève, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden: competentie - territoire - archieven* (Maaslandse Monografieën, XIV; Assen: Van Gorcum & Comp., 1972, ISBN 90 232 0955 9 en (geb.): 90 232 0987 7).

Voor zijn onderzoek naar de rol van het Rijkskamergerecht (RKG) in de Nederlanden koos dr Nève een opzet, die geleid heeft tot een onevenwichtig en onhandig gecomponeerd, maar uiterst nuttig boek over de competentie en het territorium van dit orgaan en de functie van 'rijksonmiddellijke' vorstjes in een gebied dat praktisch met de huidige Benelux overeenkomt. Schrijver onderzocht met name de relatie van de kleine, buiten het Verdrag van Augsburg (1548) gebleven, vorstendommen en heerlijkheden tot het Duitse Rijk.

Hij begint zijn studie met een zeer uitvoerige inleiding over de geschiedenis van het RKG tot 1806 en een niet minder breed overzicht van de samenstelling en organisatie ervan. Het is zeer de vraag, of een zo gedetailleerde behandeling van een materie waarover weinig nieuws te brengen valt, hier nodig was: het lijkt een wel erg lange omweg naar het doel dat schrijver zich stelde. Ook het tweede hoofdstuk over de territoriale competentie van het RKG maakt ten dele een overbodige indruk, gevuld als het is met handboekenkennis omtrent de geschiedenis der Nederlanden binnen het Rijk, compleet met Balderik en Dirk III. Het bevat daarnaast echter nuttige opmerkingen over de positie van de Brabantse hertogen na 1190. In de laatste paragraaf komt schrijver tot zijn eigenlijke onderwerp met een uiteenzetting van de rechtspositie van Brabant en Limburg vanaf de verlening van de zogenaamde Gouden Bulle van 1349 door Karel IV aan Jan III. Die werd gevolgd door een verder strekkend privilege van Sigismund en tenslotte één van Maximiliaan (1512) dat optreden van het RKG ten aanzien van inwoners van Brabant *cum annexis* geheel of vrijwel geheel uitsloot en dat in de Nederlanden zijns gelijke niet had.

Vervolgens stelt de auteur het Verdrag van Augsburg aan de orde, dat de Bourgondische Nederlanden aan de jurisdictie van het Rijk onttrok. Het is niet zonder meer duidelijk, welke gewesten en heerlijkheden onder de nieuwe kreits ressorteerden. Om een betere kijk op de situatie te kunnen geven, onderzocht Nève allereerst welke territoria volgens de rijksbelastingengegevens behoorden tot de zogenaamde eerste Bourgondische kreits van 1512 (die voor de jurisdictie van het RKG geen consequenties had). De afbakening ten opzichte van de Westfaalse kreits - waartoe immers Gelderland, Sticht en Oversticht, Friesland en Groningen behoorden - blijkt ook voor de tijdgenoten moeilijk te zijn geweest. Ook na het Verdrag van Augsburg bleef enige verwarring bestaan, nu over de vraag wie onder de Bourgondische landen gerekend dienden te worden en welke heren uit de 'oude' kreits thans aanspraak konden maken op een 'rijksonmiddellijke' status. In 70 helder geformuleerde bladzijden gaat schrijver voor ruim 25 heerlijkheden afzonderlijk na, aan de hand van literatuur en gedrukte bronnen, of zij aan de jurisdictie van het Rijk onderworpen bleven, criterium voor hun soevereiniteit binnen het verband van het Rijk. Het

relaas geeft een boeiend beeld van de politiek van Karel V en diens opvolgers, die 'Augsburg' benutten om ten koste van kleine soevereine gewesten hun bezit uit te breiden; het voorbeeld van Echternach toont dat zij daarbij ook geestelijke enclaves niet spaarden.

In hoeverre deze gang van zaken in de processtukken van het RKG zijn sporen heeft achtergelaten is een apart probleem. De auteur heeft deze kwestie met noeste ijver nageplozen, niet overigens zonder een nieuwe inleiding, nu over de competentie van het gerecht en de rol van de rijksschepenbank te Aken als intermediair hof van appel, en over de vindplaatsen der dossiers in te lassen. 'Wat de archieven leren omtrent RKG-activiteiten in de Nederlanden vóór en na Augsburg' buiten het Bourgondische gebied heeft dr Nève tenslotte ordelijk bijeengebracht in hoofdstuk V. Hij deed overigens meer dan dat en verzamelde ook uit literatuur en gedrukt materiaal ten aanzien van ruim 50 vorstendommen en kleine heerlijkheden gegevens die de juridische status ervan verduidelijken. Zijn analyses bevestigen en illustreren nader wat al eerder bleek: dat de overheid van de Bourgondische kreits er voortdurend op uit is geweest om zoveel mogelijk kleine heerlijkheden uit de Westfaalse kreits los te maken en aan haar soevereiniteit te onderwerpen. In de zeventiende eeuw volgden zowel de Zuidelijke Nederlanden als de Staten-Generaal deze politiek. Zij werd in de hand gewerkt door de uitermate chaotische leenverhoudingen waarin zich de heren der kleine territoria hadden verwickeld, zoals bijvoorbeeld in Elsloo en Fléron. Soms was de situatie in dit opzicht dermate gecompliceerd, dat men er al in het begin van de vijftiende eeuw geen weg meer mee wist. In 1422 leidde de chaos bij de heerlijkheid Horn ertoe, dat de Rijksregering haar als 'rijksonmiddellijk' op de belastingmatrikel plaatste hoewel zij daar, naar het oordeel van dr Nève, in het geheel geen recht op had. Aan de rechten van de heren van Horn wijdt de auteur al met al ruim 30 bladzijden, zonder te pretenderen daarin de problemen te hebben opgelost. Nog uitvoeriger (40 bladzijden), overigens zonder wijdloopigheid, behandelt hij Maastricht, het graafschap van de Vroenhof en de rechten van St Servaas. In de meeste gevallen echter volstaat hij met een kort relaas.

Schrijver beoordeelt zijn materiaal met scherpzinnigheid en grote voorzichtigheid. Terwijl de formele vraag betreffende de rechtsgang naar het RKG voor zijn historisch-geografische onderzoek van primair belang is, geeft hij de lezer in het voorbijgaan inzicht in de aard van de aanhangig gemaakte processen. Vaak gingen deze over competentie- of grensgeschillen, in een enkel geval gunnen de stukken een blik op merkwaardige toestanden binnen een heerlijkheid, zoals in het geval van Rekem en Boorseme, waar de onderzaten bij het RKG geregeld klachten indienden over misbruiken waaraan hun soevereintje zich schuldig maakte.

Voor het merendeel lagen de behandelde landjes in de Maasstreek. Het is te verwachten dat veel historici, die zich met de regionale geschiedenis van de beide Limburgen bezig houden van dr Nève's studie veel plezier zullen hebben. Dat de bespreking van dit werk zo lang uitbleef, siert de recensent niet, maar geeft haar wel gelegenheid om te zeggen, dat door de veelheid van het materiaal op het gebied van rechtspraak en landsheerlijk gezag in een tot nu toe te weinig systematisch onderzochte regio, dit boek de bezitter keer op keer goede diensten bewijst.

Johanna Kossmann-Putto

Van Standen tot Staten. 600 jaar Staten van Utrecht 1375-1975 (Stichtse Historische Reeks, I; Utrecht: Stichting Stichtse Historische Reeks, 1975, 264 blz., f 38,50, ISBN 90 257 0272 4).

In 1975 sloegen de Vereniging Oud-Utrecht, het Provinciaal Utrechts Genootschap en andere historische verenigingen in de provincie de handen ineen om door het uitgeven van een gedenkboek de aandacht te vestigen op het belang van de Landbrief van Arent van Hoorn (1375) en de geschiedenis van de Staten van Utrecht die daarmee zo nauw verbonden is. Het resultaat is een fraaie bundel, die een gloednieuwe Stichtse Historische Reeks inaugureert en een aantal belangwekkende studies bevat.

'Na de uitvoerige en degelijke studie die Enklaar 25 jaar geleden publiceerde over de Stichtse Landbrief van 1375 is het nauwelijks nodig en mogelijk daaraan veel toe te voegen'. Met deze woorden begint W. J. Alberts zijn bijdrage. Maar in een bundel die nu juist het eeuwfeest van deze Landbrief markeert, kon dit document zelf moeilijk buiten beschouwing blijven. C. A. Rutgers heeft de ietwat ondankbare taak vervuld om van inhoud en voorgeschiedenis een overzicht te geven en aan zijn hoofdstuk een eigen wending gegeven door na te gaan hoe de landbrief in de Stichtse politiek van de vijftiende eeuw doorwerkte. Meer dan Enklaar deed, is hij geneigd bij de in 1375 samenwerkende standen een patriottisch eenheidsgevoel te veronderstellen.

Enklaar verzette zich indertijd tegen de gedachte dat de Stichtse Landbrief 'door buitenlandse voorbeelden geïnspireerd' zou zijn, maar het is duidelijk dat dit document niet te plaatsen is buiten de ontwikkeling van 'standen en staten' elders. Alberts beziet daarom 'de Landbrief van 1375 in het licht van de interregionale ontwikkeling'. Hij verwijst kort naar de Blijde Inkomste en gaat daarna de gang van zaken in Gelre, Berg, Gulik, Kleef, Munster en Keulen na. Het bevreemdt enigszins, dat schrijver Henegouwen-Holland en Luik in dit vergelijkend overzicht in het geheel niet betreft. Zeker Luik, waar immers, volgens Harsin, de ontwikkeling al vroeg in de dertiende eeuw haar begin heeft gehad, zou voor een nadere beschouwing in aanmerking zijn gekomen.

De periode van de Pacificatie van Gent af tot aan de *coup* van Maurits in 1618 vormt het onderwerp van het helder geschreven hoofdstuk van J. den Tex - 'De Staten in Oldenbarnevelts tijd'. Schrijver schetst eerst het optreden van Leicesters aanhang, die de Utrechtse aristocraten uit de Staten verwijderd, en de mislukking van de politiek van de landvoogd. De decennia volgend op de verzetting van de wet door Maurits in 1588 waren meer nog dan de voorgaande jaren 'Oldenbarnevelts tijd', gezien diens invloed op het beleid van de nu weer 'aristocratische' Staten van Utrecht en hun leider Ledenberg. Veel van wat hier overzichtelijk bijeenstaat, vinden we verspreid in Schrijvers Oldenbarnevelt-biografie. De gezichtshoek is in deze bundel evenwel een andere: het is Stichtse geschiedenis met ruime aandacht voor de positie der Staten.

Nieuw is het onderzoek dat D. J. Roorda instelde naar de achtergronden van het optreden van Willem III tegenover Utrecht in 1674. Het zogenaamde regeringsreglement dat de prins bij die gelegenheid invoerde heeft sinds de late achttiende eeuw onder invloed van patriotse pamflettisten als Ondaatje in een kwade reuk van tyrannie gestaan. Roorda ontkent niet dat Willem bij de invoering ervan constitutioneel buiten zijn boekje ging - zij was niet *expressis verbis* inbegrepen in de opdracht die hij van de Staten-Generaal had ontvangen - maar is niet geneigd om de behandeling van het gewest zonder meer als een breuk in de geschiedenis van de Republiek te beschouwen, als een greep naar de monarchie door Willem III. Hij wijst er op, dat de toepassing in de praktijk der volgende jaren